

NOGLE BEMERKNINGER

OM

GAARDNAVNE

AF

K. RYGH

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER, 1906. NO. 7

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM

1907

Jeg udgav ifjor en afhandling „Om Gaardnavne i Nordland“ (trykt i Videnskabselskabets skrifter for 1905). I denne behandlede jeg, for at vinde et grundlag for bedømmelsen af de forskellige navneklassers ælde i Nordland, enkelte dele af navneforraadet i det hele land og fremhævede og søgte at begrunde visse synsmaader, som efter min mening har krav paa ikke at tilsidesættes ved en behandling af stedsnavnene. Dette arbeide maatte uundgaeligt i ikke ringe grad komme til at indeholde en kritik af flere dele af dr. Andr. Hansens bog „Landnåm i Norge“, fordi jeg var uenig i mange af de meninger, som der er fremsatte om flere navnegrupperes alder, og fandt adskillige af de der opstillede principer for navneundersøgelser uholdbare og tillige flere af de anvendte bevisførelser urigtige.

Dr. Hansen har nu nylig i Aarsberetning fra Foreningen til Fortidsminde-merkers Bevaring for 1906, s. 1—48 offentliggjort en afhandling „Forhistoriske oplysninger fra sammensatte gaardnavne“. Den kan ansees for at være foranlediget ved mit arbeide og betragtes som et gjenmæle til dette, skjønt en meget stor del af den kritik, som mit skrift indeholdt, ikke er berørt.

Jeg kan saa meget mindre undlade at gjøre endel modbemærkninger til dr. Hansens sidste afhandling, som han i flere tilfælde har gengivet de af mig fremsatte meninger paa en misvisende maade. Som eksempler derpaa skal nævnes, at han (s. 36) anfører, „at jeg netop har lagt Nordlands amt til grund for fremstillingen af min opfatning af“ — — de sammensatte navnes aldersfølge, og (s. 26) at jeg har forsøgt en afveining af deres (d. e. staðir- og land-navnenes) topografiske vægt efter forholdene i Nordland. Dette er at sætte planen i mit arbeide „Om Gaardnavne i Nord-

land“ (i det følgende citeret med „Nordl.“) helt paa hovedet. En saa urimelig fremgangsmaade, som den, dr. Hansen her vil tillægge mig, fulgte jeg ikke. Jeg søgte tvertimod at vinde et grundlag for bedømmelsen af de nordlandske navne gennem en behandling af visse navneforhold i det hele land. Dette træder ogsaa frem i det ydre, idet anvendelsen paa Nordland kommer tilsidst. — Urigtigt er det ogsaa, naar han (s. 44) lader mig finde et bevis for, at vin har været brugt i navnedannelse i „ældre jernalder“ deri, at „ordet lever igjen i et par lovudtryk i historisk tid.“ Jeg har slet ikke anvendt en saadan bevisførelse. Han har ogsaa gjen-givet mine udtalelser om den større ælde af endel navne paa —land paa en saadan maade, at det let vil fremkalde en skjev opfatning. Han paastaar (s. 39), at jeg „vil tvinge tyngdepunktet for denne store gruppe (ca. 1700 gaarde) helt om, over paa den modsatte side af dette faste punkt — omkring 900“. I lignende retning gaar nogle anførsler paa andre steder. Saaledes siger han s. 26 ganske misvisende, at jeg sætter navnene paa —staðir som yngre end de paa —land.

Min mening om dette har jeg „Nordl.“ s. 31 udtrykt saaledes: „Ligesom det af de mange med —land sammensatte gaardnavne, der hentyder til den hedenske gudetro og gudsdyrkelse, ubestridelig fremgaar, at denne navnedannelse gaar tilbage til hedendommens tid, saa mener jeg altsaa, at forholdet mellem navnene Hovland og Hovin viser, at navne paa —land har været i brug i den tid, da endnu navne paa —vin dannedes, hvilket efter min mening hovedsagelig er den tid, vi kalder den ældre jernalder“. Men jeg har lagt til, at „det dermed selvfølgelig ikke er min mening at paastaa, at alle gaardnavne med dette efterled er saa gamle“. Om fordelingen af de til gruppen hørende navne paa ældre og yngre tid har jeg ikke udtalt mig. Og jeg ser heller ikke, hvilke midler man skulde have til med nogen grad af sikkerhed at foretage en saadan optælling. Derimod har jeg („Nordl.“ s. 32) fremhævet, at da ordstammen land vist har været brugt som fællesord allerede i urnordisk tid, og den er vedblevet at bruges som saadant ogsaa i nyere tid, og da den desuden efter sin betydning er saa skikket til dannelse af navne paa jordeiendomme, saa er det naturligt, at

den er blevet brugt dertil lige fra den ældste tid til den nyeste. Jeg har med andre ord tillagt denne gruppe af sammensatte navne en meget langvarigere anvendelse end de 5 andre, som dr. Hansen i „Landnám“ og i sit sidste skrift behandler. Hvorvidt et flertal af dem skriver sig fra hedendommen eller fra den følgende tid, derom tør jeg for tiden ikke have nogen sikker mening og har heller ikke i „Nordl.“ udtalt nogen saadan.

Naar omvendt dr. Hansen etsteds beskylder mig for at have gjengivet hans meninger i „Landnám“, „noget misvisende“, kan jeg ikke erkjende mig skyldig deri. Han betegner det nemlig (s. 42) som misvisende, naar jeg fremstiller det som hans mening, at navnene paa — staðir tilhørte „hele den ældre jernalder, helt fra ca. 400 f. Kr. og til 1000 e. Kr.“ — — — Om den øvre grændse, siger han, nævnte jeg kun, at det var vanskeligt at tænke sig Svealand mægtigt ved hær og flaade i 1ste aarh. e. Kr. uden sin staðirbebyggelse“.

Jeg maa da her citere det sted i Landnám s. 124, hvor han præciserer sin teori om disse navnegrupperes kronologiske stilling:

„vin, tun, heim — broncealderen	ca. 1200—400 f. Kr.
staðir (by) — jernalderen	400 f. Kr.—1000 e. Kr.
rud, holt, land, set — katolicismens tid	1000—1350 (1500).“

Deraf vil sees, at jeg ikke har gjort mig skyldig i nogen misvisende fremstilling. Han modificerer nu i sit sidste skrift denne kronologi saaledes, at han nærmest tænker sig staðir'ne „tilhørende den senere del af den ældre jernalder“. Og den øvre grændse for land og setr flytter han op fra 1000 til 900 e. Kr. Dette har den meget store betydning, at der derved gives rum for navne af aabenhart hedensk oprindelse inden disse grupper. Og da han holder fast paa, at ruð er samtidig med disse to, flytter han ogsaa denne klasse op til 900.

Da dr. Hansens afhandling maa ansees som et gjenmæle til min kritik, har det for de omtvistede spørgsmaal sin betydning at fastslaa, hvilke afsnit af denne han ikke har imødegaaet. Jeg undersøgte udførlig berettigelsen af hans paastand i Landnám, at „vore broncealdersfund idethele ikke er mange, men falder i vin- og heim-bygderne“. Ved at gennemgaa de kjendte gravfund fra

bronzealderen paaviste jeg, at det er meget langt fra, at denne paastand er rigtig, — at disse fund netop savnes i egne, som er særlig rige paa vin-navne, og at de er særlig talrige i strøg, der som Jæderen og Karmøen er meget langt fra at være udprægede vin-bygder. Jeg paaviste ogsaa, at det er kun rent undtagelsesvis, at et gravfund fra bronzealderen kan sættes i forbindelse med et gaardnavn paa —vin eller —heim. Videre udviklede jeg, at markfund fra bronzealderen er lidet brugbare ved denne undersøgelse, men at selv om man tager dem med, finder man ikke nogen støtte for den nævnte paastand.

Denne bevisførelse har dr. Hansen ikke gjort nogen bemærkning ved. Men han flytter det arkæologiske spørgsmaal over paa en anden grundvold. Han siger nemlig (s. 43): „For at faa nytet det arkæologiske fundmateriale vil det være nødvendigt at supplere de faatallige bronzealdersfund med de betydelig talrigere af (løse) fund, som sikkert kan henføres til den skandinaviske stenkultur, som vel efter alles mening skriver sig fra den ældste tid, vore skandinaviske forfædre boede her, som jeg mener, fra en tid, da det kostbare, indførte bronze allerede var kjendt, en tid, der ihvertfald for den største del af landet falder sammen med den almindelige arkæologiske periode bronzealderen.“ Dette raisonnement hænger sammen med forf.'s tidligere fremsatte mening, at Norge ikke har haft nogen yngre stenalder, svarende til den almindelige nordeuropæiske, og at de fund af stensager af samme art som de danske og svenske fra yngre stenalder, som gjøres i Norge, her tilhører bronzealderen. I henhold til denne teori mener han altsaa nu, at der ved hjælp af disse fund af stensager vil kunne skaffes et arkæologisk bevis for, at de ældste af ham behandlede klasser af navne tilhører bronzealderen.

Men denne teori er saavidt bekjendt ikke godkjendt af nogen arkæolog. Den har tvertimod fra arkæologisk hold faaet en meget bestemt imødegaaelse. Derfor vil heller ikke en bevisførelse, som i dette navnespørgsmaal bygger paa disse oldsager, kunne blive godkjendt. Og dertil kommer det meget væsentlige, at naar allerede markfund af virkelige bronzeoldsager er lidet skikkede til at bruges som bevismateriale i en undersøgelse om gaardnavnes ælde,

fordi de kan være komne i jorden under saa tilfældige forhold, at de aldeles ikke med nogen sikkerhed kan stilles i forhold til det gaardnavn, som er findestedet nærmest, saa gjelder dette i endnu høiere grad om de meget talrigere stenoldsager. Disse findes som bekjendt i Norge paa et par undtagelser nær slet ikke som gravfund. At udvide den arkæologiske bevisførelse, som af dr. Hansen antydet, vil derfor være at trække den rent ud i det løse, selv om man ikke strax afviser den som uvedkommende en undersøgelse om, hvilke navne der tilhører bronzealderen.

I denne forbindelse vil jeg ogsaa omtale, at dr. Hansen uden at nævne min indvending derimod fremdeles tager Jæderen med i opregningen af de distrikter, om hvilke han siger, „at dette er netop vin-bygderne“ (s. 18). Hvorfor da ikke gjøre rede for de gaardnavne paa Jæderen, som berettiger til at give det en saadan karakteristik? Derimod tager han i sin opregning af vin-bygder ikke de øvre herreder i Valdres med, som med meget større ret kunde fortjene det.

Jeg søgte („Nordl.“ s. 11 ff.) at paavise, at det er uberettiget at anse de usammensatte Navne Vin, Vinjar som yngre end de med stammen vin sammensatte. Ved en gennemgaaelse af en række af disse navne paa de forskjelligste kanter af landet, hvor de staar i topografisk forhold til de sammensatte, mente jeg at kunne paavise, at de snarere maa ansees som de ældste og de sammensatte som senere tilblevne, fremkaldte af trangen til bestemtere distinktion. Heller ikke af denne fremstilling finder jeg i dr. Hansens afhandling nogen imødegaaelse. Men han sees fremdeles (f. eks. s. 45) at fastholde, at det usammensatte Vin tilhører en senere tid end de sammensatte.

Heller ikke har forf. gaaet ind paa mit forsøg paa at bevise, at det overhovedet er blandt de usammensatte stammenavne, først og fremst de med topografisk betydning, at man maa søge de ældste bostedsnavne i landet. Paa dette, som det synes mig, for studiet af navnenes ælde meget vigtige spørgsmaal, ofrer han kun et par linjer og kun knyttet til det ene Akers herred (s. 22).

Jeg paaviste („Nordl.“ s. 25 f.) urigtigheden af dr. Hansens paastand i Landnám, at det netop er paa gaarde med navne paa

—stad, at man i Nordland har gjort fund fra ældre jernalder. Deri fandt han et bevis for, at ogsaa disse navne skriver sig fra denne tid. Han gjør nu ingen indvending mod denne bevisførelse, men fremholder i det sted (s. 27) som bevis for disse navnes ælde, dels at der paa gaarde med stad-navne findes, tildels endog mange gravhauger, dels at saa mange af dem senere er blevne kirkesteder. Hverken gravhaugerne eller kirkerne kan dog efter mit skjøn bevise noget i spørgsmaalet, om disse navne er blevne til i vikingetiden eller i en tidligere del af jernalderen.

I denne sidste afhandling beskjæftiger dr. Hansen sig af det hele forraad af gaardnavne udelukkende med de sammensatte navne, som er dannede med de 6 efterled: vin, heimr, staðir, land, setr og ruð. Ved en enkelt anledning tager han ogsaa med en 7ende gruppe, de paa þveit. Selvfølgelig kan en specialbehandling af endel af navnestoffet have sin fulde berettigelse og være meget frugtbar. Men en betingelse derfor maa dog være, at man under behandlingen holder fast paa, at det kun er en del af den hele mængde af bostedsnavne, man beskjæftiger sig med. Men det er dette, som dr. Hansen synes mig altfor ofte at glemme. Vistnok meddeler han (s. 28) i en tabel en beregning over, hvor stor del af det hele antal gaardnavne disse grupper udgjør; i de forskjellige landsdele er det fra knap 10 % til 20 % af det hele. Men ved andre leiligheder argumenterer han, som om der aldeles ikke fandtes andre navne. Udprægede eksempler derpaa finder vi s. 28 f. Her ser han i den omstændighed, at der findes det største antal vin'er paa Østlandet, et bevis for, at befolkningen var stærkest i denne landsdel paa den tid, som denne navnegruppe repræsenterer, d. e. efter hans mening indvandringstiden. Mod O. Ryghs mening, at en hel del af navnene paa land (slet ikke alle, som dr. Hansen fremstiller det) er samtidig med dem paa staðir, finder han et argument deri, at isaafald vilde der til en vis tid paa Vestlandet blive en større tilvækst i befolkningen, end man kan antage for rimeligt. Naar nu han selv sætter land, ruð og setr som samtidige og væsentlig tilhørende middelalderen,

saa kommer han derved til at staa ligeoverfor den kjendsgjerning, at disse grupper paa Vestlandet udgjør omtr. 3 gange saa stort procenttal af det hele navneforraad som i det nordenfjeldske. Dette finder han netop i sin orden og finder deri et udtryk for den relative stilstand nordenfjelds „efter det historiske forhold, at Trøndelagen tabte sin betydning som landets rette kraft og styrke gennem den sidste del af middelalderens“ (her tænkes formentlig paa kongeresidentsens flytning). Naar der er mindre af land, ruð og setr nordenfjelds, saa følger deraf, at der har været stilstand i Trøndelagen i middelalderen. Denne fremstilling kommer lige efter den tabel, hvori det oplyses, at disse 3 navnegrupper tilsammen kun udgjør 4,3 % af alle gaardnavne nordenfjelds! Her er det rent glemmt, at der findes andre navne, baade sammensatte og usammensatte, hvoraf en mængde med større eller mindre sandsynlighed kan antages at være opstaaet i middelalderen.

Den samme forglemmelse og som følge deraf den samme brist i argumentationen finder vi lidt nedenfor i en bevisførelse for, at land og ruð maa være samtidige og tilhøre middelalderen. „Det er tydelig umuligt at tænke sig, at den store rydningstid, som paa Østlandet er afmerket ved ruð, ikke skulde være repræsenteret paa Vestlandet og nordenfjelds (i den sidste landsdel var der jo dog „relativ stilstand“). Af historiske data kan vi slutte, at Vestlandet, hvortil kongerne i ruðenes tid flyttede sin residents, ikke kan have ligget saaledes nede. Men andre navnegrupper, som kan ækvivalere de østlige 1671 —ruð, har vi ikke end —land“*).

En saadan overseen af den allerstørste del af landets navneforraad maa selvfølgelig medføre en skjæbnsvanger brist i bevisførelsen. Vi har dog virkelig ved siden af disse grupper endnu over 80 % af landets forraad af gaardnavne, hvoraf en overveiende del, ialfald naar vi ser bort fra endel nybyggerstrøg, allerede maa have existeret i middelalderen, og hvoraf en mængde med god grund kan antages at være blevet til under denne. For bare at tænke paa de sammensatte navne har vi, foruden de 6

*) Udhævet her. Hvorledes han er kommet til tallet 1671, og hvilke dele af Østlandet han derved maa have seet bort fra, ved jeg ikke.

af dr. Hansen behandlede, snesevis af stammer, der er meget almindelig brugte som 2det sammensætningsled og tildels forekommer overmaade ofte som saadant. Man behøver bare flygtigt at se gjennem en jordebog fra middelalderen for at overbevise sig om, hvilken rolle de spiller. Og dertil kommer den store mængde af usammensatte navne, blandt hvilke man efter min mening har en hel del, som hører til de ældste af alle, og hvoraf andre er kommet til senere, saaledes utvivlsomt ogsaa mange i „den store rydnings-tid“ i middelalderen. Disse usammensatte navne ofrer dr. H., som ovf. nævnt, ogsaa i sin sidste afhandling kun et par linjer i forbigaaende.

En bevisførelse, som bygger paa, at hvis man ikke anbringer en af de 6 navnestammer i en bestemt periode af navnedannelsen, saa vil der i den ene eller den anden landsdel blive en uantagelig stilstand i befolkningens udvikling, maa derfor falde sammen af sig selv, fordi der i virkeligheden er saa mange flere navnestammer og former af navnedannelsen end disse 6.

Nye metoder.

Dr. Hansen bringer i sin sidste afhandling i anvendelse 6 nye metoder til undersøgelse af de 6 navneklassers relative kronologi og til bevis for, at de følger i den orden, som han anser for den rette. De 3 af disse er ikke saa udformede og synes mig ikke saa væsentlige, at de foranlediger mig til nogen bemærkning. De 3 andre synes mig derimod meget at opfordre til en kritisk prøvelse.

Men først en bemærkning om, hvad der i virkeligheden kan være opgaven at bevise ved disse metoder. Dr. Hansen gengiver visselig i begyndelsen af sit skrift, baade hvad prof. Munch og prof. O. Rygh og senere jeg har udtalt om disse navnegrupperes alder. Men under behandlingen igjennem skriftet og navnlig i gennemførelsen af disse metoder vil dog — synes det mig — ialfald læsere, som ikke er vel inde i emnet, let kunne faa indtryk af, at den opgave, som paahviler forf., er den, imod andres modstand, at bevise, at vin — heimr — staðir — land, setr og ruð følger efter hverandre i saadan orden. Det maa da frem-

hæves, at der ingen uenighed er om aldersforholdet for de 3 førstes vedkommende. Heller ikke er der dissents om, at ruð tilhører middelalderen. Det eneste, som det altsaa kan gjelde for dr. H. at bevise er, at land og setr er samtidige med ruð, og ikke, som prof. O. Rygh mener for en stor del er samtidige med staðir, eller som jeg har formodet, land strækker sig over saa lang tid, at det delvis endog er samtidigt med vin.

Videre maa det bemerkes, at ingen af methoderne kan give noget bevis for rigtigheden af dr. Hansens fra andres afvigende meninger om enkelte navnegrupperes absolute kronologi, saaledes ikke noget bevis for at vin og heimr hører hjemme i bronzealderen og ikke i den ældre del af jernalderen, eller for at staðir tilhører en ældre jernalder og ikke vikingetiden.

1. „Den Steenstrupske lov“.

Den ene af disse metoder bestaar i, at han mener at kunne bestemme en navnegrupperes relative alder efter gaardenes nuværende matrikelskyld, idet han sammenligner gjennemsnittet af denne i de enkelte fogderier med den gjennemsnitlige skyld inden andre navnegrupper og for samtlige fogderiets gaarde. Det er en anvendelse af, hvad han kalder „den selvindlysende Steenstrupske lov“, eller en anvendelse paa norske gaardnavne af den metode, som professor Steenstrup har brugt til at bestemme danske landsbynavnes indbyrdes aldersforhold.

Her skal ikke denne Steenstrupske metode og dens resultater for de danske navnes vedkommende diskuteres. Men det maa ligge nær at se, at der gjøres et overordentligt sprang ved at overføre denne metode fra danske bynavne til navne paa norske enkeltgaarde. Metoden hviler jo paa den tro, at den jordeiendom, som navnet repræsenterer, gjennemsnitlig gennem tidernes løb lægger jevnt paa sig i de egenskaber, som faar sit udtryk i matrikelskylden. For hver tid, som gaar, forøges dens udstrækning, dens jordveis godhed og dens tilliggende herligheder, ialfald gjennemsnitlig taget. Derfor maa gjennemsnitlig gaarde, som er nogle hundrede aar ældre, vise sig at have større matrikelskyld end de, som er nogle hundrede aar yngre. Men det maa være klart, at

ved de norske gaarde spiller her mange indflydelser ind i en ganske anden grad end ved de danske byer. Den enkelte eiers dygtighed, driftighed og held. I endnu høiere grad den dygtighed og energi, som enkelte ætter udmerker sig ved fremfor andre. Det tør vel ogsaa være berettiget at mene, at det har havt nogen indflydelse paa en gaards stigen i værdi, om den gjennem aarhundreder har været leilændingsjord under kirken, kronen eller private godseiere, eller om den har været selveiergaard, maaske endog til sine tider herregaard. Fremdeles er jo en norsk enkeltgaard i ganske anden grad end en dansk landsby udsat for, at dens værdi paavirkes ved naturbegivenheder, f. eks. ved skred eller elvebrud, som kan ødelægge den delvis eller helt, uden hensyn til, om den bærer et tusindaarigt eller et ganske nyt navn.

I modsætning til denne tro paa en gaards gjennemsnitlige tiltagten i værdi fra aarhundrede til aarhundrede, hvorefter det maa faa sit udtryk i matrikelskylden, om den efter navnet er 1500 eller kun 1200 aar gammel, antager jeg, at et praktisk syn vil fremholde en anden betragtningsmaade. Den nemlig at en ny eller forholdsvis ny gaard har en sterkere tendents til at forøges i værdi end en gammel, under forudsætning af, at den har driftige eiere, som har held med sig. Dette hænger sammen med, at der findes en vis normalstørrelse af gaarde, som ialfald i ældre tider var høvelig for en norsk bondefamilje, der vilde leve under jevnt rummelige vilkaar. For dem, som havde nye gaarde, var der en opfordring til om muligt at arbeide dem op til en saadan, for dem, som eiede større gaarde, var det ofte ikke engang bekvemt at forøge deres omraade.

I forbindelse dermed staar det, at en gaards deling har indflydelse til at forøge den samlede skyld under det gamle matrikelnummer. De meget delte gaarde kommer derfor til at vise større samlet matrikelskyld end de udelte. Dette vil man let finde mange bevis paa ved at blade gjennem en matrikel.

Et sterkt bevis paa, at det ikke gaar an at opstille som regel, at gaarde har en jevn stigen i værdi gjennem aarhundrederne, saa at de ældste ogsaa gjennemsnitlig maa have den største matrikelskyld, synes det mig, at man har i den kjendsgjerning, at saa

mange gaarde med overmaade gamle navne er gaaet helt ud af tilværelsen. Af gaarde med de ældgamle, paa vin dannede navne, kjender man af jordebøger og diplomer omtrent 70, som engang har været til, men som nu er forsvundne. Naar man ved, at der nu findes omtr. 1000 af disse navne, udgjør de forsvundne et betydeligt procenttal. Af de gamle navne paa heimr er der et halvt hundrede, som efter ældre kilder engang har været navne paa gaarde, men som nu ikke længere findes som saadanne. Og inden klassen af navne paa staðir kan der paavises ikke mindre end 220 forsvundne. Men antallet af gaardnavne af disse klasser, som engang har været i levende brug som saadanne, men som nu ikke længere eksisterer, gaar uden al tvivl op til meget større tal end de ovenfor angivne. De skriftlige kilder til gaardnavnenes historie gaar nemlig praktisk talt ikke længere tilbage end til det 14de aarh. Det er alene dem, som siden den tid er gaaet ud af tilværelsen, som vi har noget kjendskab til; desuden maa erindres, at det først er endnu et par aarhundreder senere, at vi faar fuldstændige fortegnelser over landets navne. Men i det 14de aarh. var der allerede gaaet et halvt eller et helt aar-tusinde eller halvandet tusinde aar, siden disse navne dannedes. Der er ingen tvivl om, at et endnu større antal af dem er gaaet til grunde i den lange tid, som gik forud for de første optegnelser. Hvis man vilde tro, at disse navne havde en sterkere levskraft, medens de var yngre, modbevises dette ved at se paa, hvorledes det er gaaet med en masse navne paa ruð. I det 14de aarh., da de ældste fortegnelser over kirkeligt gods blev optegnede, var jo en stor del af disse navne meget unge og de ældste nogle faa aarhundreder gamle. Ikke desto mindre kan der bare inden de 5 amter, Smaalenene, Akershus, Hedemarken, Kristians og Jarlsberg, paavises ikke mindre end henimod 450 gaardnavne paa —ruð, som er nævnte i ældre kilder, særlig i „den Røde Bog“, men som senere er forsvundne. Man skulde deraf endog kunne slutte, at dødeligheden blandt gaardnavne har været størst i deres yngre alder.

Det kan lægges til, at i den meget gamle navneklasse paa

—setr kan der paavises omtr. 80, som er forsvundne siden den senere middelalder.

Hvilken skjæbne har nu alle disse gaarde havt? Endel er ganske vist ødelagte ved naturbegivenheder; om enkelte ved man dette med sikkerhed. Enkelte har maaske bare skiftet navne. Men den største del maa utvilsomt lidt efter lidt være gaaet tilbage i betydning og værd som gaardsbrug. De er opslugte af andre gaarde, kanske ofte med meget moderne navne, tildels vel bare som underbrug og havnegange. Nogle har kanske en tid været ødegaarde og er senere igjen blevet selvstændige brug med egne opsiddere, men under nye navne. Mange glemte gamle navne kan skjule sig under det hyppige navn Ødegaarden. De ærværdige navne har saaledes ikke kunnet beskytte disse gaarde mod forfald og tilbagegang.

Det synes mig derfor paa forhaand at maatte fremstille sig som et haabløst foretagende at forsøge at bestemme navnenes alder ved gaardenes matrikelskyld. Dertil kommer, at en saadan undersøgelse i sin gennemførelse frembyder store vanskeligheder, som det forekommer mig, at dr. Hansens ikke har overvundet.

Dr. Hansen følger den fremgangsmaade, at han søger frem de navne af gamle navneklasser, som i matrikelen er opførte under gaardsnumrene. Hvilke navne der er opførte under brugsnumrene, tager han intet hensyn til, men gaar ud fra, at alle gaarde, som er opførte som brugsnumre, er udpartede dele af den gaard, som er opført som gaardsnummer, og regner derfor disses skyld til hovedgaardens. Dette kan ofte, maaske endog oftest slaa til, men er paa ingen maade altid rigtigt. Iblant brugene kan der være gaarde, som er meget ældre end den, som er opført under hovednummeret. For at nævne eksempler kan anføres, at jeg har noteret et halvt snes navne paa —vin, som nu kun staar som brugsnavne. Disses skyld er saaledes af dr. H. regnet med til forøgelse af yngre navnes skyld. Af navne paa —heimr, som nu kun er opførte som brugsnumre, har jeg noteret 7 og af stadir-navne ikke mindre end 65. Disse burde selvfølgelig være udskilte og tagne med i sin egen klasse, hvorved rigtignok gjennemsnitsskylden for de gamle navne paa tabellen vilde gaa

ned. I saadanne tilfælde kan man ved en undersøgelse udskille de uvedkommende navne; i andre tilfælde vilde de nok ikke kunne opspores ved den omhyggeligste undersøgelse. Og dog er selvfølgelig beregningens korrekthed afhængig af, at det kan ske.

Naar samme navn forekommer under flere gaardsnumere som „øvre — nedre“, „ytre — indre“, „store — lille“ osv., meddeler dr. H., at han har slaaet disses skyld sammen og regnet dem som 1 oprindelig gaard. Men sagen er slet ikke klareret dermed. Jeg nævner som eksempel følgende række gaardsnumere: 1. Ytre Holmeim, 2. Øvrebøen, 3. Indre Holmeim. Her kan man skjønne, at dr. H. har adderet matrikelskylden for Ytre og Indre Holmeim sammen som repræsenterende den nuværende værdi af en gammel gaard med heim-navn, men ladet Øvrebøen ud af betragtning. Og dog er Øvrebøen utvivlsomt en del af en gaard med ældre navn. Om den er en del af Holmeim eller af en anden gaard, kan undertiden sluttes af lokalforholdene; men i andre tilfælde kan det kun opklares ved en indtrængen i navnenes historie, forsaavidt ikke ogsaa denne vei er utilstrækkelig. Men hvis man i en beregning, som er planlagt saaledes som dr. Hansens, simpelthen ignorerer saadanne navne som Øvrebøen, er det sikkert, at man begaar en feil, som gjør resultatet ukorrekt.

Selve beregningerne med sine mange tal har jeg ikke gennemgaaet. Det vilde være et meget tidsspildende arbeide, som efter min mening ikke vilde lønne umagen, da jeg finder selve methoden feilagtig. Men jeg har dog i enkelte fogderier seet paa de fundamentale tal, hvorpaa beregningerne er bygget, de nemlig, som angiver antallet af gaarde af de forskjellige navneklasser for hvert fogderi. Og blandt dem finder jeg flere væsentlige unøjagtigheder. I Søndmøre opfører han saaledes 8 navne paa —vin, medens der er 12 aldeles sikre; jeg ser bort fra, at der efter min mening er endnu flere, om hvilke der imidlertid kan reises tvivl. I Romsdalen, hvor der er mindst 12 aldeles sikre af disse navne, opfører han kun 6, altsaa kun det halve antal af det sande. Jeg ved ikke, hvilke det er, som er udeladt, om det er gaarde med stor skyld eller med liden skyld. Men det er en given sag, at hele beregningen med procenttal osv. bliver aldeles urigtig, naar der er saa

store fejl i disse grundtal. Af navne paa —heimr har han i Søndmøre 30, medens jeg kun kjender 23, i Romsdalen 25 istedenfor 27, i Nordmøre 24 istedenfor 22. Af navne paa —staðir har han i Søndmøre 54 istedenfor 59, i Nordmøre 39 istedenfor 41. Af navne paa —setr opfører han i Nordmøre kun 77, medens der er over 90, i Søndmøre 72 istedenfor 83. I Sønd- og Nordfjords fogderi har han kun 28 navne paa —vin, medens jeg regner 34, han 44 paa —heimr, jeg 48, 75 paa —staðir mod mine 87 osv. I Sogn er der ogsaa fejl: 45 paa —heimr istedenfor 41, 26 paa —staðir istedenfor 30, 31 paa —land istedenfor 36. Andre fogderier har jeg ei gennemgaaet. For størstedelen er det vel en urigtig opfatning af navnenes gamle form, som er aarsagen til disse fejl. Men isaafald er ogsaa dette et bevis paa, at det ikke er en saa let sag at behandle stedsnavne.

Hvis tallene vil overtage den opgave at løse saadanne historiske spørgsmaal, saa faar tallene ialfald være rigtige.

Jeg vil dog ikke paastaa, at der slet ikke skulde være nogen sandhed i den tanke, at meget gamle gaardnavne ofte viser sig at tilhøre gaarde, som nu er ualmindelig store. Naar man blader gennem endel matrikler, vil det falde i øinene, at gaarde med navne som Nes, Sund, Vik, Vang, Vold, Re, Haug, Lein, Vist osv. ofte hører til de største i herrederne. Det gaar kun ikke an at generalisere denne iagttagelse til en almengyldig regel, hvorefter hele spørgsmaalet om navneklassers indbyrdes aldersforhold kan løses.

2. Den Lamprechtske methode.

En anden methode, dr. Hansen anvender til at udfinde de forskellige navnegrupperes aldersforhold, er den, han kalder „den Lamprechtske methode“ (s. 34 ff). Det er ogsaa her et forbillede fra et fremmed, høist forskjelligt omraade, som følges, idet originalen er anvendt paa stedsnavne i Moseldalen. Den hviler paa den forudsætning, at de navneklasser, af hvilke det procentvis største antal navne forekommer i de ældste skriftlige kilder, deraf kan sluttes at være de ældste. Det gjælder ogsaa her, at med al respekt for den „Lamprechtske lov“, anvendt paa sit oprindelige omraade, er det et stort sprang uden videre at overføre

den paa norske gaardnavne. Dette burde falde i øinene ved den letteste betragtning. Af tydske stedsnavne i Rhinegnene findes en mængde nævnt i skriftlige kilder allerede i det 8nde aarh., adskillige endog tidligere. Det vil sige, nær op under de tider, da den ældre del af de germaniske stedsnavne dannedes i disse egne, og før andre endnu var dannede. Ganske anderledes er forholdet hos os. Det er et forsvindende faatal af gaardnavne, som findes nævnt før 1300; i det 14de aarh. findes først en temmelig stor mængde af dem nævnt og endnu flere i det 15de. Omvendt er en hel del af disse navne efter den almindelige antagelse blevne dannede længe før de germaniske bostedsnavne opkom i Moseldalen. Aller stærkest skulde dette hensyn veie, naar man som dr. Hansen antager, at navnene paa —vin og —heimr er blevne til under bronzealderen, d. v. s. gjennemsnitlig mindst en 2000 aar, før gaardnavne i noget væsentligt antal er nedtegnede i noget skriftligt dokument, som er bevaret til vor tid. Det skulde da synes adskillig urimeligt at mene, at man kan bestemme disse klassers indbyrdes alder efter antallet af tidligst nævnte gaarde.

En anden omstændighed, som gjør denne methode ubrugbar, selv om den forøvrigt kunde anbefale sig, ligger deri, at der er saa stor forskjel mellem landsdelene med hensyn til forraadet af kilder, som har bevaret navnene fra ældre tid. Da nu ogsaa de forskjellige navneklasser er saa høist ulige repræsenterede i landsdelene, bevirker disse to omstændigheder i forening, at den „Lamprechtske methode“ kan lede til aldeles misvisende resultater i Norge.

Dr. Hansen anvender denne methode kun paa de 8 amter, hvis navneforraad er behandlet i de da udkomne bind af „Norske Gaardnavne“. Dette har sine forstaaelige praktiske grunde. Men det er ogsaa sikkert, at om ikke metoden var uanvendelig i Norge overhovedet, maa den tilgavns blive ubrugbar, naar man kun anvender den paa en saadan del af navneforraadet. Dette viser sig aller mest deri, at over halvdelen af de navne paa —land, som han beregner for disse amter, tilhører Nedenes amt, som er saa særlig fattigt paa ældre kilder for stedsnavne, at det kun er en mindre brøkdelen af dem, som nævnes tidligere end 1590. Om et enkelt andet amt som Søndre Bergenhus var taget med, vilde jo for-

holdet strax blevet et andet. Af omtr. 230 navne paa —land i dette amt findes omtr. 50 anførte i Bergens Kalvskind, en kilde fra midten af det 14de aarh., altsaa omtr. 22 pct. af alle, medens dr. H. paa sin tabel (forøvrigt urigtig beregnet) for de 8 amter kun har 4 pct. nævnt før 1400. Dertil kommer de øvrige, som forekommer i diplomer, ældre end 1400. Det bliver selvfølgelig et aldeles ensidigt og skjævt billede af navnenes historie, man faar ved blandt alle de amter, hvori land-navne er talrige, kun at tage det paa gamle kilder saa fattige Nedenes med, og den støtte, som forf. derved faar for sine paastande om denne gavnegrupperes alder, har derfor intet værd.

Omvendt er det med navnene paa —rud. Disse navne er overordentlig talrige i Smaalenene, Akershus, Vinger, Odalen og Solør, for hvilke egne vi i „den Røde Bog“ har den righoldigste kilde fra middelalderen, som findes. At ikke denne navnegruppe kommer op i en endda højere klasse, end den gjør, i dr. H.s tabel, skyldes, som vi skal se, en urigtig beregningsmaade.

I sin tabel har forf. i 3 rubriker opført antallet af de gaardnavne af de 6 navneklasser, som findes nævnte før 1400, — før 1500 og før 1600, og derefter beregnet procenttal af anførsler for de forskjellige aarhundreder. Meningen er, at den navnegruppe, som viser det største procenttal for de ældste perioder, dermed er bevist at være den ældste navneklasse.

Tager man sig til at forsøge at kontrollere de anførte tal, vil man snart opdage store feil i dem. Man skjønner snart, at disse især maa have sin grund i en begaaet hovedfeil. Den rigeste kilde til kjendskab om gamle navneformer i to af de medtagne amter og i dele af to andre er som før nævnt biskop Eysteins jordebog, „den Røde Bog“, som for den største del er nedtegnet mellem 1393 og 1398, kun for Eidsbergs provstis vedkommende i 1401. Alle disse anførsler kan forf. skjønnes at have henført til det 15de aarh. Han har altsaa regnet dem for samtidige med optegnelser fra 1490—1500, som er hundrede aar yngre. Naar tiden for navnenes anførsel i skriftlige kilder skal bruges som et bevismiddel i en videnskabelig undersøgelse om deres ælde, og man i en saadan beregning bruger en saa grov skala som efter aar-

hundreder, er det selvfølgelig rent utilstedeligt at slaa sammen kilder, som er hundrede aar fjernede fra hverandre i tid, som om de var samtidige. Men ogsaa bortset fra denne store feil, maa der være begaaet andre. Jeg har taget mig til at foretage de samme beregninger, og jeg anfører her resultaterne deraf, uden at jeg dog vil svare for, at jeg ikke kan have begaaet enkelte mindre regnefeil. Idet jeg regner anførsler i RB som hørende til 14de aarh. undtagen i Eidsbergs provsti, hvor de henføres til 15de, kommer jeg til følgende tal for navne af de 6 grupper, som er nævnte i kilder, ældre end 1400. De af dr. H. opstillede tal er anførte ved siden af i parentes:

vin	288	(159)
heimr	142	(86)
staðir	406	(214)
land	22	(11)
ruð	523	(82)
setr	49	(19)

Man ser, at forskjellen mellem mine tal og dr. H.'s er overordentlig stor. Og hans procentberegninger bliver fuldstændig forrykkede derved. Allermest gjør dette sig gjældende med hensyn til ruð. Naar man regner rigtig, kommer den Lamprechtske metode til at bevise, at navnene paa —ruð—er ældre end de paa heimr. Og det er dog ikke dr. Hansens mening. Han mener, at de første er blevne til i den kristelige middelalder, de sidste i bronzealderen.

Ved at opstille en saadan lov og tillægge en saadan statistik betydning til at afgjøre spørgsmaal om norske gaardnavnes ælde maa forf. ganske have overseet, i hvilken grad det skyldes tilfældige omstændigheder, hvor gamle kilder vi har for disse navne, hvor stor forskjel der i denne henseende er imellem landsdelene, og hvorledes dette bevirker, at vi ogsaa for enkelte klasser af navne har fattigere kilder til kundskab om deres ældre former end for andre klasser. Det er et tilfældigt forhold, at vi for erkestolens vedkommende først eier en jordebog fra det 15de aarh., medens vi i to andre bispedømmer har saadanne fra det 14de. At bruge denne omstændighed som et moment til at bevise, at navneklasser,

som er særlig almindelige i Trøndelagen og Nordland, er af yngre oprindelse, er dog en yderlig urimelighed. Det er et tilfælde, at vi savner middelalderske jordebøger for to bispedømmer; men derved er dog ikke gaardnavne i Stavanger og Hamar stifter blevne af yngre oprindelse.

Vort forraad af kilder fra middelalderen er afhængigt af, hvorvidt kildeskrifter er bevarede eller gaaet tabt. Nogle eksempler kan gjøre dette klart. Vi har en jordebog over Munkeliv klostres gods af 1422, som indeholder henimod 400 navne paa vestlandske gaarde. For nogle aar siden er der imidlertid opdaget et pergamentblad, som antages skrevet omkring 1200, som indeholder begyndelsen af en jordebog for samme kloster. Dette indeholder 38 gaardnavne, som navn for navn svarer til de 38 første i jordebogen af 1422. Der kan vel saaledes ikke være tvivl om, at dette blad kun er et brudstykke af en hel jordebog fra ca. 1200, som forøvrigt er gaaet tabt. Var den bevaret, vilde efter dr. Hansens metode en hel del af de for Vestlandet almindeligste navne have kunnet gjøre krav paa at regnes for meget ældre end nu, da den er tabt.

Det er sikkert (se L. Daae i Norsk hist. Tidsskr. III, 5, s. 218), at der har existeret en jordebog over den Stavangerske bispestols jordegods, nedskreven under biskop Botolf (1355—1381). Hvis den havde været bevaret, vilde ogsaa en hel del navne i Nedenes amt, som maaske nu først findes nævnte i 1590 eller senere, have foreligget for os i en kilde fra 14de aarh., ca. 200 aar ældre. Isaafald maatte dr. Hansen efter sin metode have tillagt disse en meget højere ælde, end han nu gjør. Dette kan antages navnlig at ville have havt sin indflydelse paa landgruppens stilling i tabellen.

Ogsaa med hensyn til almindelige pergamentbrevs bevaring synes vilkaarene ikke at have været de samme i alle landsdele. At der i enkelte distrikter nu er meget fattigt paa saadanne, beviser ikke, at det altid har været saa. I Søndmøre fogderi er der stor fattigdom paa ældre skriftlige kilder til gaardnavnenes historie. Det er kun en mindre brøkdelen af dem, som findes nævnte før 1600, uagtet de i det hele bærer et ligesaa gammelt præg som i

naabofogderierne søndenfor og nordenfor. En grund dertil ligger aabenbart i dets afsides beliggenhed fra begge bispestole. Det er kun et faatal af søndmørske navne, som anføres i Aslak Bolfs jordebog eller i Bergens Kalvskind. Men fattigdommen paa diplomer maa have en anden grund. Jeg antager, at ialfald en af grundene dertil kan ligge deri, at allerede fra middelalderen af en stor mængde gaarde har været samlet i jordegods. Dette har netop i høi grad været tilfælde paa Søndmøre. Dette kan have medført, at ogsaa pergamentbreve, som angik eiendommene, blev samlet paa enkelt haand og ofte flyttedes, hvorved de saa meget lettere kunde gaa tabt i mængde. Der kunde ogsaa angives bestemte begivenheder, hvorved det kan formodes, at slige tab er foregaaet. Omvendt ser vi, at i egne, hvorfra vi har stor rigdom paa middelalderiske diplomer, saaledes i endel distrikter paa Oplandene og paa Østlandet, er de i regelen blevne opbevarede paa gaardene indtil nyere tid. Derved har de været beskyttede mod at gaa til grunde massevis.

3. Den arkæologiske metode.

En tredie metode kalder forf. „den arkæologiske“, „en arkæologisk statistik“. Denne er kun anvendt paa Nordland og Tromsø amter. Han indleder sin fremstilling af denne med at citere en bemærkning af mig, at „Oldfundene og stedsnavnene yder i forening de sikreste midler til opklarelse af befolkningsforholdene i gammel tid“. Som sin kilde angiver han den af Tromsø museum i 1901 udgivne, efterladte afhandling af O. Rygh, „Faste Fornlevninger i Tromsø Stift.“ Efter denne metode beregner han først antallet af gaardnavnene af de 5 navnegrupper vin, heimr, staðir, land og setr i Nordlands amt og af de 2 grupper staðir og land i Tromsø. Disse tal sammenstiller han saa — ja, med hvad? I hovedtabellen (pag. 37) bruger han ordet „fund“ og nedenfor gjentagne gange det samme ord. Lidt længere nede, hvor han med udhævet tryk fastslaar sit resultat af tabellen, bruger han derimod udtrykket: „efter rigdommen af faste fornlevninger — — —“, og nederst paa siden bruger han igjen dette sidste udtryk. Hvis man med kjendskab til det arkæologiske ma-

teriale, som foreligger fra disse amter, nøiere gjennemgaar denne statistik, viser det sig, at han helt igjennem har ment „faste fornlevninger“ væsentlig gravhauger, saaledes som hans citerede kilde giver oplysning om dem; hvor han taler om „fund“, har han ikke tænkt paa fund, men paa hauger.

Enhver, som har nogen forstaaelse af arkæologisk videnskab, maa jo vide, at oldfund og faste fornlevninger ingenlunde er synonyme begreber, men ikke mindst, naar det gjælder en undersøgelse som denne, ganske væsentlig forskjellige. Jeg benyttede i min afhandling oldfundenes vidnesbyrd til at godtgjøre, at de hidtil kjendte fund fra ældre jernalder i Nordland aldeles ikke talte for rigtigheden af dr. Hansens mening, at navnedannelsen paa —staðir tilhører denne periode. Jeg modbeviste hans paastand, at det netop er paa gaarde med disse navne, at ældre jernalders gravfund er gjort. Saadanne slutninger kan gjøres af fundene. Men at der findes en gravhaug paa en gaard, kan i det høieste bevise, at det navn, som gaarden bærer, skriver sig fra hedenkommens tid, forsaavidt det da kan ansees for godtgjort, at det er denne gaards beboere, som har anlagt haugen, og forsaavidt det, ikke at forglemme, er godtgjort, at haugen er en gravhaug. Naar det da gjælder at bestemme aldersforholdet mellem navneklasserne —vin, —heimr, —staðir, er det selvfølgelig ganske betydningsløst, om der findes hauger paa vedkommende gaarde eller ikke, da der er enighed om, at disse navnedannelser tilhører hedenskabets tid. Og da dr. Hansen i sin sidste afhandling har sat den øvre grændse for navne paa —land, —setr og —rud til 900 istedetfor som i „Landnám“ til 1000 e. Chr., gjælder det samme ogsaa for disse navneklasser. Heller ikke kan det tillægges nogen synderlig betydning, om der er mange eller faa hauger paa en gaard, især fordi saa mangfoldige hauger i tidens løb er forsvundne. Enten der findes en haug eller ikke paa en gaard, som bærer navnet Tilrem, er det lige sikkert, at dette gaardnavn ikke først er blevet til i den kristelige middelalder.

Det er alene de virkelige oldfund og en bestemmelse af deres alder, som kan give et arkæologisk bidrag til undersøgelsen af stedsnavnenes aldersforhold. En undersøgelse, hvori „fund“ og

„hauger“ sammenblandes, og der tales om „fund“, medens det i virkeligheden kun er „hauger“, som man tænker paa, har intet med arkæologi at gjøre og maa ansees for ganske uden betydning. Det vilde ikke engang have nogen betydning at beregne antallet af virkelige fund, naar ikke samtidig deres alder bestemtes.

Det tør være rigtigt ved nogle eksempler yderligere at paavise, at min dom om denne „methode“ er korrekt. I tabellen opføres 3 navne paa vin i Nordlands amt, og paa alle 3 gaarde angives der at være gjort „fund“. Som følge deraf opføres vin-navnene med 100 % „fund“. Saavidt mig bekjendt, er der kun paa én af disse gaarde gjort fund. Og det skriver sig fra vikingetiden. Hvilken betydning for bestemmelsen af vin-navnenes ælde det kan have, at der paa gaarden er gjort fund fra vikingetiden, er mig uforstaaeligt. Men der findes rigtignok hauger, som antages at være gravhauger, paa alle tre gaarde, og det er disse hauger, som der virkelig sigtes til i tabellen. Af 6 heim-navne opføres videre 4 med „fund“ eller 67 %. Saavidt mig bekjendt, er der ikke gjort fund paa nogen af disse gaarde. Der burde altsaa staa 0 % af fund. Men der skal efter optegnelserne findes hauger paa 4 af disse gaarde. Af 71 land-navne opføres 16 eller 23 % med „fund“. Det forholder sig nok saa, at der er 16 af disse gaarde, paa hvilke der findes hauger, men jeg kjender ikke flere end 1, hvor der er gjort fund, og dette er netop fra „ældre jernalder“. Efter en arkæologisk methode skulde dette vel være et bevis for, at navnet var ældre end vikingetiden.

Særlig om gaardnavne paa —land.

Som før nævnt sætter dr. Hansen i sin sidste afhandling grændserne for den tid, i hvilken han mener, at navne paa —land er dannede, til 900—1350, medens han i Landnám satte den til 1000—1350 (1500) e. Kr., d. e. til catholicismens tid. Derved har han altsaa aabnet mulighed for, at der kan findes navne af utvivlsomt hedensk oprindelse inden denne klasse. Ikke destomindre gjør han sig megen umag med at bortforklare saadanne navne.

Dette gjelder saaledes Helgeland, naar dette er forklaret som be-
tegnende jord, der tilhørte et hov eller anden hedensk helligdom.

Han henviser saaledes til, at det kan være sammensat med
et personnavn. Selvfølgelig er der formelt seet intet iveien for, at
Helgeland kan være dannet af mandsnavnet Helgi (eller af kvinde-
navnet Helga). Men alligevel er det yderlig usandsynligt, at
dette skulde være den rette forklaring uden i meget faa tilfælde.
Det maa erindres, at vi har over 40 gaardnavne Helgeland, Hæge-
land, Helland, af den sidste form her kun medregnet dem, som
enten efter ældre former eller nuværende udtaleform kan sluttes
at være opr. Helg—. Stammen —land hører nu ikke til dem,
som synderlig ofte sammensættes med personnavne. Selv saa-
danne personnavne, som ellers overmaade ofte er brugte i dannelsen
af stedsnavne, findes kun enkelte gange eller slet ikke sammensatte
med —land. Ersland af Eirikr findes paa 3 steder, Grimsland
ligeledes paa 3, medens ellers Grímr er saa særdeles hyppigt
brugt i gaardnavne. Sandsynlig har man ogsaa 3 dannede af
Refr. Men man har kun 1 sammensat med Bjørn eller
Bjarni, 1 med Gautr, 1 med Hávarðr, 1 med Høgni, 1
med Leifr, 1 med Ormr, 1 med Sveinn, og intet med Brandr,
Finnr, Geirr, Sigurðr, Skeggi, Þröndr o. fl., altsammen
personnavne, som ellers saa almindelig er brugte i sammensatte
gaardnavne. Jeg forbigaar her Steinsland, som findes et snes
gange, men som i de allerfleste tilfælde og maaske altid ikke inde-
holder personnavnet. Det maa da vel indrømmes, at det maa
være aldeles uantageligt, at netop navnet Helge saa overordentlig
hyppigt skulde være sammensat med —land, saa meget mere
som dette personnavn ikke forekommer hyppigere i andre dannelser
af gaardnavne end mangfoldige andre.

Fremdeles vil dr. Hansen ikke lade det gjelde, at navne af
formen Helland hører hid, „selv om de udtales med tykt l, — der
er for mange andre tænkeligheder.“ Hvorfor ikke anføre disse
tænkeligheder? At et Helluland af hella eller Helliland at
hellir ikke i nogen del af landet nu kan udtales med „tykt l“,
det er en sikker sproglig kjendsgjerning.

Endelig finder han, at det er en ubestridelig muligbed, at

gaardnavnet Helgeland „er et nyt opkaldelsesnavn efter landsdelen“, d. e. efter landskabsnavnet Haalogaland. Man skulde vente, at en saa merkelig paastand ikke var fremsat, uden at den søgtes støttet ved beviser. Da opkaldelsen jo umulig kunde være foregaaet, før landskabsnavnet havde antaget den nye form Helgeland, altsaa før nær under reformationstiden, skulde man vente, at forf. havde undersøgt disse gaardnavnes historie og paavist, hvilke der kan være saa unge, at bare af dette hensyn en saadan oprindelse af navnet overhovedet er mulig. Da dr. H. i gaardenes matrikel-skylds størrelse ser et tegn paa deres ælde, kunde han ogsaa lettelig have søgt at paavise, hvorvidt disse gaarde er saa smaa, at det af den grund er antageligt, at de er saa unge. Han leverer imidlertid intet andet bevis end at henvise til, at der jo findes gaardnavne, som er opkaldte efter landskaber. Flere af de eksempler, han anfører derpaa, er nu aldeles ikke sikre. Skotland behøver ikke mere at være opkaldelsesnavn end Skotli, Skotnes og Skotholm er det. Og Halland, som han anser for en opkaldelse efter det svenske (danske) landskab, er et ægte norsk navn, som findes omtrent 20 gange, fornemmelig paa Vestlandet, dels i denne afslidte form, dels i den mere oprindelige, Halleland. I enkelte tilfælde har man det anført saa tidligt som 14de aarh. i den oldnorske form Hallaland, d. e. den i en helding liggende gaard. At Island og Grønland skulde være opkaldelser, er ubevisligt og usandsynligt; der findes en masse gaardnavne sammensatte med Grøn—. Dog er der nogle faa navne, som synes at være opkaldelser efter fremmede landskabsnavne, og paa Østlandet er der nogle smaabrug og pladse med navnet Hadeland, som maa være opkaldt efter det norske landskab; disse er meget nye. Men blandt nogenlunde gamle navne vil man nok forgjæves søge sikre eksempler paa opkaldelse af norske landskabsnavne. Der findes ingen Hordeland, Rogaland, Agder, Nordmøre osv. blandt vore gaardnavne. Et landskabsnavn passer for en lidt mere oprindelig navnebevidsthed ikke til gaardnavn.

Naar forholdet er saadant, er det dog overmaade dristigt, uden nogen undersøgelse, at fremkaste en paastand om, at en hel række gaardnavne, tildels bevisligt gamle og tilhørende gjennem-

snitlig store gaarde skulde være opkaldte netop efter landskabet Helgeland. Nogen udvandring fra Helgeland til sydligere landskaber kjender man vel heller ikke synderlig til. Der kunde da være mere rimelighed for at vente et gaardnavn Hordeland i Helgeland end et Helgeland i Hordeland. Jfr. dr. H.'s bemærkning s. 28, at de almindelige navne paa —land i Nordland er „en udløber fra de vestlandske.“

Efterat dr. Hansen nu har flyttet den øvre grændse for denne navnegrupperes dannelsesetid op til 900, synes der ikke længere at være saa megen grund til at gribe til saa søgte paastande for at bortforklare, at Helgeland kan være af hedensk oprindelse.

Saa gjelder det Hovland. Her fremsætter dr. Hansen en høist merkelig hypotese for at bortforklare ialfald endel af disse navnes oprindelse fra hedendommens tid. Han finder, at det er en nærliggende tanke, at navnet Hovland paa Østlandet og særlig i Vestfold kan være „opkommet som gaardnavn netop ved kristendommens indførelse omkring aar 1000, da den tidligere tempeljord gik over i privat eie eller hellere blev bygset bort som særskilt brug af kirken“ (s. 40). Dette maa, saavidt jeg skjønner, betyde, at saalænge gaardene virkelig var tempeljord, kaldtes de ikke Hovland, men havde andre, nu ukjendte navne. Men da de ved kristendommens indførelse ophørte at høre til et hov, forandrede man deres navn og kaldte dem Hovland, fordi de nu ikke længere var hovland. Dette er et ganske nyt princip for navnedannelse. Og saa den norske „kirke“ ved aar 1000, som inddrager og bortbygser jordegods! Man ved, at den norske geistlighed i den ældste tid gjorde sig umag for at faa udslettet alle minder fra hedenskabets gudsyndelse. Men i dette tilfælde skulde den have gjort sig umag for eller ialfald have givet sit samtykke til, at der skabtes et nyt minde om hovene og den hedenske gudsyndelse ved omdøbning af en række gaardnavne, saaledes at de blev til et minde om hedendommen. Saadanne urimeligheder er det tilstrækkeligt bare at nævne.

Dr. Hansen argumenterer ud fra, at der i Sogn blandt 31 gaardnavne paa —land er hele 10 gaarde Hovland. Dette er dobbelt unøiagtigt. Der er mindst 38 land-navne i Sogn, hvoraf

kun 6 Hovland. Men der er rigtignok 4 Hovland i Sønd- og Nordfjord, saa at der i hele nordre Bergenhus amt bliver 10. Dette gjør dog nogen forskjel. Der kan intetsomhelst paafaldende være i at finde 6 gaarde Hovland i Sogn. De ligger fordelte over hele det store distrikt, alle i forskjellige bygdelag. Jeg vil her indskyde den bemærkning, at alle disse 6 gaarde har en fortrinlig beliggenhed og er omgivne af gaardnavne, om hvis høie ælde der ikke er nogen strid. Hovland i Hyllestad ved den lune Liffjord ved siden af Lekva og Helleim. H. i Lavik ved Vadeimsfjorden jevnside med Vadeim. H. i Balestrand ved fjorden søndenfor Vangsnes. H. i Sogndal paa det flade eid mellem Sogndalsfjorden og Amlebugten, mellem Vangestad og Vestreim. H. i Aardal ved Aardalsfjorden og nær dens bund. H. i Borgund mellem navnene Hegg, Skaareim, Laai (vin-navn) og Horge. Beliggenhed og omgivelser skal isandhed ikke tale mod, at Hovland er et ældgammelt gaardnavn i Sogn.

Endelig tyr dr. Hansen ogsaa her til den skrøbelige formodning om opkaldelse. „Hovland i Saksumdalen, Lunner, Eggedal, Sigdal behøver ikke at tilhøre hedendommens tid mere direkte end Ulland og Totland i Lierne.“ Ikke mere i gamle bygder paa Opplandene end i en vitterlig sen nybygd som Lierne!

Saa lidet hold er der i de indvendinger, dr. H. kan gjøre mod den af mig fremsatte formodning, at Hovland og Hovin er parallelle og samtidige navne, hvert tilhørende forskjellige dele af landet.

Dr. Hansen søger ogsaa at reducere det bevis for, at landnavne kan være meget gamle, som ligger i de mange sammensætninger med gudenavne. Men hans bemærkninger derom er saa svævende, at de ikke giver megen anledning til gjendrivelse. Nærland „behøver ikke“ at være dannet af Njórðr, Ulland af Ullr, Frøisland af Frøyrr. „Det er ikke vanskeligt at opstille andre forklaringer“ o. s. v. Han undlader at nævne disse forklaringer. Beviser for urigtigheden af denne afledning giver han ikke. I denne forbindelse leverer han et urigtigt citat af min afhandling, idet han lader mig erkjende, at O. Rygh kun opførte navnet Totland som mulig tildels skrivende sig fra gudenavnet. Jeg oplyste netop

paa det citerede sted, at O. R. i sit sidste skrift uden indskrænkning henførte det til gudenavnet.

Ved sine topografiske paavisninger af, hvorledes beliggenheden af gaarde med de omhandlede sammensatte navne leverer bevis for rigtigheden af hans meninger om deres aldersforhold, holder dr. Hansen sig i sin sidste afhandling ligesom i „Landnaam“ kun til de to rektangelkarter Hamar og Flekkefjord. Det kan være hensigtsmæssigt ogsaa at se sig lidt videre om for at prøve rigtigheden af disse paavisninger.

Om Flekkefjordsrektangelet siger dr. H. (s. 23 f.): „Her ligger ikke landene nede paa det lave felt af løst dække, hvor vi har vinerne og fundene. De ligger heller ikke langs det dalføre, som fører til Listeid, men oppe paa selve heien“; — „landenes beliggenhed oppe paa heien“. „Det er ikke let at nævne gaarde i landet, hvor kaarene er tyngre end netop i disse strøg, hvor landnavnene er almindelige.“

For at bevise urigtigheden af disse sikre paastande er det nødvendigt at dokumentere efter rektangelkarterne.

Paa selve kartet Flekkefjord vil vi se, at omkring selve Vanse kirke, i en ubetydelig høide over havet, har vi 6 navne paa —land og nær derved paa selve stranden indover fjorden 3 andre. Blandt mellem disse og under samme topografiske forhold har vi vinnavnene Vanse og Skeime og desuden Neseim og Brastad. „Landene“ ligger her netop paa „det felt af løst dække, hvor vi har vinerne og fundene.“*) I nabosognet Herred har vi Fulland og Sæveland ved kysten af Lyngdalsfjorden, aldeles ikke paa „heien“ og Lauland i ubetydelig høide indenfor. Naar vi ser os videre om, har vi i kystherredet Søgne langs Søgneelven, næst efter Aaros, Stokkeland og Stausland, først derpaa Søgne, derefter nogle andre land-navne ved siden af Greipstad. — I Mandalen har vi Frøisland nær elvens munding ligeoverfor lme, et sandsynligt vin-navn. Videre opover langs elvens nedre løb en række land-navne blandet med sammensatte og navne paa —stad. Her er ikke tale

*) Efter sammenhængen maa der ved disse ord sigtes til Vanse herred, skjønt der staar „Lister“ herred (s. 23). Thi der er intet herred Lister.

om „heier.“ I Igesaa i Undalen. Lige ved udløbet Eigeland, lidt ovenfor, men nedenfor 1ste høidekurve Vigeland. Ved Kvinas nederste løb har man Linland og Eigeland mellem Slimestad og Gullestad. Paa Spangereid, lige ved sjøen, Ramsland og Møne stad, Hægeland (d. e. Helgeland) og Haraldstad i række i samme høide. Saaledes kunde fortsættes over hele Agders kyststrækning med paavisning af, hvor fuldstændig stridende mod de faktiske forhold dr. Hansens paastand er, at „landnavnene“ der først kommer i et indre belte oppe i heierne indenfor og ovenfor stadnavnene.

Paa Jæderen henfører dr. H. land-navnene til „Høilands fjeldbygd.“ Dette er fuldstændig urigtigt. Gjennemgaar man efter rektangelkarterne kyststrøget mellem Ekersund og Stavanger, vil man finde en mængde gaarde med navne paa —land, tildels af de største i egnen, lige ved kysten og i bugterne eller længere inde paa det flade land nedenfor 30 m.-kurven. Her ligger de blandet med navne paa —heim og —stad og usammensatte stammenavne, tildels endog lavere end disse. I Figgas dalføre har man et vin-navn (Figve) først et godt stykke ovenfor flere land-navne. Dr. H. kan nok have ret i, at disse navne findes i „Høilands fjeldbygd“, forsaavidt som han derved mener den indre del af herredet Høiland, og man vil kalde en bygd „fjeldbygd“, hvor gaardene ligger 100—200 m. over havet. Men havde han seet sig mere omkring, vilde han have seet, at de ogsaa findes i Høilands slettebygd.

„I Søndfjords stængte dale“ lader dr. H. fremdeles land-navnene høre hjemme, idet han samtidig gjør opmerksom paa, at „det da ogsaa er her, udvandringen i de senere aar har taget forholdsvis mest fart“, formodentlig til bevis paa, hvilke tarvelige dele af landet det er, hvor disse navne findes. Lad os se paa nogle af disse indestængte dale. I Haukedal har vi rundt bredden af Haukedalsvandet: Frøisland, Gjerland, Mosstad, Vallestad, Vindeim, Kjelstad, — et meget anstændigt selskab for land-navnene. I Hæstad: Eikeland nederst ved Vikvandet ved siden af Hæstad og længere inde Rørstad og Hatlestad. I selve Dalsfjorden har vi

Birkeland — Hæstad — Løkeland — Bortneim — Hovland — Tuneim om hverandre under ganske samme topografiske forhold.

Jeg kunde fortsætte saaledes langs hele Sørlandets og Vestlandets kyst og paavise, hvor fuldstændig urigtig og vildledende dr. Hansens fremstilling af denne navnegruppes topografiske stilling er. Det er paa grundlag af en saadan fremstilling, at han (s. 24) former den sikre slutning, „at denne navnegruppe umulig kan tilhøre en tidlig del af landets bebyggelsehistorie, men med sin tyngde maa falde nær op til nutiden.“

Men vi har ganske vist ogsaa en hel del land-navne høiere oppe i landet, hvor man ikke træffer navne paa — heim eller paa —stad. Navnegruppens topografiske udbredelse stemmer særdeles godt med den af mig i min afhandling fremsatte mening, at dannelsen af disse navne har strakt sig over et længere tidsrum, end tilfældet er med de andre klasser af sammensatte navne, — at de ældste af dem maa være samtidige med navne paa —vin, medens de yngste skriver sig fra den katholske tid, ja endel af dem (navnlig de paa — „landet“) er endnu yngre. Men de topografiske forhold — korrekt fremstillet — stemmer aldeles ikke med dr. Hansens paastand i „Landnaam“ (s. 124), at de tilhører tiden 1000—1350 (1500) eller i den sidste afhandling, tiden 900—1350. Ligesaa lidet kan jeg medgive, at hans forsøg paa at bortforklare den aabenbart hedenske oprindelse af endel af dem er holdbar.

Om de nordlandske navne

er dr. Hansens indvendinger mod mine i „Nordl.“ fremsatte meninger ikke mange udenfor, hvad han har anført under den ovf. omtalte „arkæologiske metode“.

Som nævnt gjentager han ikke sin i Landnaam fremsatte paastand, at det netop er paa gaarde med navne paa —stadir, at de nordlandske gravfund fra ældre jernalder er gjorte. Men han erklærer sig fremdeles (s. 27) ikke at være i tvivl om, at disse navne „som regel indtager landnaamspladse, og at —landene kommer noget bagefter i denne henseende.“ „Jeg er f. ex. efter de topografiske forhold ikke i tvivl om, at Kulstad og Dolstad

ved hoveddalførets munding i Vefsen(fjorden?) maatte naturlig foretrækkes for Drevland, Stuvland og Holand udenfor ved Drevjas.“ Han oplyser ikke, om han har studeret de topografiske forhold paa stedet eller kun paa karter, skjønt han jo siger, at han „ikke kan tillægge K. Ryghs topografiske skjøn nogen ubetinget vægt mod mit eget.“ Jeg har et par gange reist gennem Vefsen og dertil flere gange paa gennemreise været inde i fjorden. Jeg har saaledes havt god anledning til at sætte mig fuldstændigere ind i de topografiske forhold, end det kan ske ved karter. Dette kjendskab har jeg desuden faaet suppleret ved velvillige meddelelser af en med stedsforholdene meget fortrolig mand, hr. godsforvalter A. Schult. Efter dette tør jeg sige, at dr. Hansen ved den citerede paastand om ælden af disse gaarde i Vefsen fornægter nogle af de ledende grundtanker i sin lære om bosættelsens gang i landet: Læren om de sollyse ller og den lerholdige jord, som har lokket til den første bosætning, og om gruslandet og skyggesiderne, som er blevet staaende igjen til meget senere bebyggelse. Lierne paa begge sider af Drevja ligger netop mod sollyset, aabent heldende mod sydvest og syd. Og fjeldene paa den anden side af fjorden er for fjerne til at kunne skygge. Og her er der lerholdig jord. Lidt mindre udpræget har vi de samme forhold i lerne ved Fustas nedre løb med gaarden Skaland. Ganske anderledes i hoveddalens nedre del. Her er jordbunden gennemgaaende grus og sand, og her ligger dalbunden i skygge under det høie Øifjeld. Dertil kommer en omstændighed, som hr. Schult gjør mig opmærksom paa, nemlig at den lange smale kile af Vefsenfjorden, som gaar ind til hoveddalens munding, i regelen er islagt om vinteren, medens dette ikke er tilfælde saa langt ude som ved Drevjas munding. Jeg skulde tro, at ogsaa dette maatte have nogen indflydelse paa nybyggeres valg af bosted. Det kan lægges til, at det eneste ældre jernalders fund fra Vefsen skriver sig fra Skaland ved Fusta. Ved Vefsenfjorden kan der saaledes neppe være nogen tvivl om, at gaarde som Drevland og Holand er ældre end Dolstad og Kulstad.

Forøvrigt bestaar dr. Hansens indvendinger mod mine i „Nordl.“ fremsatte meninger om nordlandske navne mest i paastande uden begrundelse, og naar der lægges nogle motiverende ord til, er de

ofte rent urigtige. Han erklærer kort og godt, „at Gladstad paa Vega laa bedre end Holand og Grøtland“. Derfor er det første navn det ældste. Er det, fordi Holand ligger paa nordkysten? Det ligger jo udmerket godt til for fiskebedrift. Jeg skal gjøre opmærksom paa, at Eggum, det eneste navn paa —heim i Lofoten, ligger paa nordvestspidsen af Vestvaagøen, aabent mod Nordhavet. Om Dilkestad i Ranen siger han, at det ligger bedre end „Bratland i baklien“. Dette med „baklien“ er urigtigt. Bratland ligger ved fjorden aabent mod sydvest og syd og kun med en lav aas bag paa østsiden. Mod min mening, at Bindalen med sine forholdsvis mange —sta d'er ikke giver indtryk af at høre til de ældste bygder i Nordland, hævder han, at der findes mange gravhauger her. Da spørgsmaalet er om en navnegruppe, som han har henført til ældre jernalder og jeg til vikingetiden, er det vanskeligt at forstaa, hvad gravhaugerne her kan bevise. Jeg kjender meget vel til haugerne i Bindalen. Jeg kjender ogsaa, hvad vigtigere er, fund fra haugerne. De tilhører vikingetiden.

Det „viljeløse valg“ af bosted.

Jeg taler ligesom i min forrige afhandling ikke gjerne mere end nødvendigt om den første bosætning eller landnaam af et germanisk folk i Norge. For mig har det været hovedsagen at undersøge visse navneklassers aldersforhold. Hvorvidt nogen af disse navneklasser skriver sig fra en første indvandringstid, ved jeg intet om. Jeg ved ikke, om vi blandt de nuværende norske gaardnavne eller de ud af brug gaaede, som vi dog kjender til, har bostedsnavne, som er dannede af de første indvandrere af germanisk tunge. Det synes mig kun sandsynligt, at de i tilfælde neppe kan være at søge blandt de klasser af sammensatte navne, som dr. Hansen baade i „Landnåm“ og i sin sidste afhandling fortrinsvis har behandlet. Det er derfor kun med reservation, at jeg her gaar ind paa indvandringsspørgsmaal.

Dr. Hansens lære om indvandringen hviler jo paa flere hypoteser. Det er jo kun en hypothese, at det norske folks forfædre først er indvandrede i bronzealderen som et bronzebrugende folk,

og at de først har bragt jordbruget med sig. Denne hænger igjen sammen med en anden hypothese, at Norge ikke har havt nogen yngre stenalder i sambaand med den almindelige skandinaviske stenalder. Den sidste teori anser jeg ialfald for uantagelig. Antager man, at indvandringen er foregaaet ikke først i bronzealderen, men under stenalderen, kan dette ogsaa have indflydelse paa opfatningen om de ældste bostedsformer. Og dette maa igjen paavirke meningerne om arten af de ældste bostedsnavne.

Dr. Hansens teorier om indvandringen og indvandrerens udbredelse i landet hviler ikke alene paa den hypothese, at de bragte jordbruget med sig. Men han gaar ogsaa ud fra, at de var jorddyrkere i en ganske exclusiv grad, saaledes at ingen anden næringsvei kunde have nogen betydning for dem og i ringeste mon paavirke deres valg af bosted. At et folk hovedsagelig lever af fiskeri synes for ham at være et „veidemandstandpunkt“.

Jeg gjorde i „Nordl.“ endel indvendinger mod denne til yderlighed drevne opfatning af, hvad et jordbrugerstandpunkt under oldtidens forhold vil sige. Jeg gjorde navnlig opmærksom paa de vidnesbyrd, som fortidslevningerne bringer om, at bronzealderens folk maa have været fortrolige med sjølivet og de bedrifter og næringsveie, som er knyttede til dette. Disse indvendinger har dr. H. ikke berørt i sin sidste afhandling. Men han fastholder mindst ligesaa sterkt som i „Landnåm“ sin lære om de første nordiske indvandrere som exclusive jordbrugere, som intet andet kunde kjende til livets ophold end jordbrugets udbytte og derfor ikke kan tænkes at have taget hensyn til nogetsomhelst andet ved valg af bosted end det frugtbare jordsmon og det for jordbrug gunstigste klima. Og derunder synes han mig ikke at have holdt ud fra hinanden oldtidens antagelige midler til at dømme om og finde frem til de gunstigste jordbundsforhold og de midler, som nutidens udvikling stiller til raadighed. Og han synes mig ogsaa at have blandet sammen vilkaarene for jordbrug i oldtiden og vilkaarene under nutidens rationelle drift.

Saaledes kan det forstaaes, at han ved hjælp af de geologiske karter, Norges Flora og den nyeste jordbrugs- og handelsstatistik kan mene at være istand til med absolut sikkerhed at optrække

de veie, ad hvilke oldtidsfolket er kommet ind i landet og har udbredt sig der. Fra saadanne forudsætninger kan han komme dertil, at han i statistikens oplysning om, hvilken bygd i Bergens stift der nu exporterer mest smør, finder en støtte for sin paastand om, at denne først og fremst blev taget i besiddelse af broncealdersfolket (s. 18), og i den omstændighed, at de indre fjordbygder i nyere tid har forsynet de ydre med korn [i bytte med fiskevarer], ser et bevis for, at de indre bygder ere blevne først bebyggede. For det indvandrende folk har valget af bosted været et „viljeløst valg“.

Dette synes mig at være en helt uhistorisk behandling af et historisk problem. Man behøver ikke at være blind for den overordentlig store indflydelse som naturforholdene maa have havt paa folkenes vandringer og udbredelse i oldtiden, for at finde en saadan metode for undersøgelsen utilstedelig ensidig.

Jeg henholder mig fremdeles til de beviser, jeg anførte i „Nordl.“ for, at broncealderens folk, som dr. H. antager har været det indvandrende folk, ikke kan have været et saa eksklusivt jorddyrkerfolk, at det hjælpeløst maatte flygte fra de egne, som ikke gav de bedste naturlige vilkaar for jordbruget.

Jeg finder, at der ogsaa i denne henseende kan være endel veiledning at hente ad historisk vei. Fra Islands landnaamstid har vi en liden fortælling, som synes mig i denne forbindelse at fortjene at gjenkaldes i erindringen.

Da Floke Vilgerdsøn og hans følge kom til Island (Landn. kap. 5), seilede de over Breidefjorden og tog land i Vatsfjorden ved Bardestrand. Hele fjorden var fuld af fisk og fugl („af veiðiskap“), og for fangstens skyld glemte de hønnen, saa at alt det kvæg, de havde med, døde om vinteren. Dette var jo ikke „veidmænd“. De havde ogsaa sørget for at have kvæg med for at kunne begynde jordbrug paa Island; men den rige fangst i fjorden bragt dem til at glemme hele jordbruget. Og endnu den dag idag kan den, som færdes noget ude paa kysten, se eksempler nok paa den dragende magt, som udsigten til en rig fiskefangst kan øve over jordbrugere, som driver sin jord paa fuldt tidsmæssig maade. Naar der kommer bud om, at en stim af sild eller makrel staar

ind gennem sundene, kan man faa se folkene kaste redskaberne paa den travleste høbjergningsdag og skynde sig ned til næstene for at faa noten og garnene ud.

Men vore ældste forfædre i Norge var efter dr. Hansens mening ganske fremmede for enhver tilbøielighed til at drive fiskeri og fangst. De fandt sig hjælpeløse ude ved kysten, om havets rigdom var noksaa stor, og skyndte sig indover landet, til de fandt fed lerjord, helst muldblandet lerjord, som kunde give de bedste vilkaar for den eneste næringsvei, de havde noget begreb om.

Dr. Hansen antager, at der i bronzealderen ogsaa er foregaaet en indvandring ad en vestlig vei, fra Jylland over til Vestnorge. Det kunde da ligge nær at formode, at de først var landede i Agder. Hvorfor skulde de ikke kunne finde sig tilrette der? De fandt paa de fleste steder en lunende skjærgaard, en kyst, som formodentlig var mere grøn og løvrig end nu, og i sundene og fjordene udentvivl en rigdom paa fisk, med hvilken den nuværende ikke kan sammenlignes, og dertil græsland og agerland, som vist kunde tilfredsstille dem fuldt saa godt, som landnaamsmændene paa Island fandt sig tilfredse med de vilkaar, som bødes dem der. Men dr. Hansen mener, at om de kom til Agder, har de snarest muligt skyndt sig bort fra dette land med det daarlige jordsmon. De har i høiden ofret nogen opmærksomhed paa Jæderen, men ellers ilet ind til det indre Hardanger og Voss og slaaet sig ned der. Thi de var jordbrugere og ikke „veidemænd“.

I modsætning til denne teori om indvandreres og landnaamsmænds naturbundne vilje tør det være betimeligt at minde om sagaernes beretninger om, paa hvilke maader de, som udvandrede til Island, gjorde sine valg.

Da Ingolf, den første landnaamsmand, saa sig nødt til at forlade Norge, holdt han et stort blot og raadspurgte guderne om sin skjæbne og „fretten viste ham til Island“ (Landn. kap. 7). Dermed var hans valg afgjort. Og da Thorolf Mostrarskegg var i tvivl, om han skulde underkaste sig kongen eller udvandre, holdt han et stort blot og gik til frett hos Thor, sin bedste ven. — „Men fretten viste Thorolf til Island“ (Eyrb. s. kap. 4). Og vi har som bekjendt talrige fortællinger om fremgangsmaader, som udflytterne

brugte for at faa bestemt det sted paa Island, hvor de skulde slaa sig ned; de har lidet at gjøre med undersøgelse af jordbundens beskaffenhed og naturforholdene forøvrigt paa de forskjellige steder.

Da den førnævnte Thorolf paa sin færd var kommet vestenom Reykjanes og saa flere store fjorde aabne sig ind i landet, kastede han overbord høisædesstolperne fra hovet, som Thors billede var udskaaet paa, og erklærede, at han skulde bygge der, hvor Thor lod dem komme i land. Siden fandt han stolperne i fjæren, og der tog han land. Da Ingolf fik Island i sigte, kastede han ogsaa sine høisædesstolper ud og sagde, at han skulde bosætte sig der, hvor de kom i land. Dette gjorde han da ogsaa. Thord skegge fandt først sent igjen sine høisædesstolper. Han boede 10 eller 15 aar øst i landet; men da han saa fik høre, at stolperne var drevne iland paa en ganske anden kant, solgte han sit land og drog vestover og tog land der, hvor stolperne var fundne (Landn. kap. 11). Lodmund fra Voss boede ogsaa først nogle aar i Østfjordene, til han fik høre, at hans høisædesstolper var drevne ind paa Sydlandet. Da flyttede han strax did og bosatte sig der, hvor stolperne havde anvist ham bolig (Landn. kap. 250). Bekjendt er fortællingen i Egils saga om, at da Kveldulf døde paa overreisen til Island, blev efter hans iforveien udtalte vilje kisten med hans lig kastet i havet. Siden fandt Skallagrim den dreven i land i Borgarfjorden, og der tog han land og byggede sin gaard.

Disse udvandrere tilhørte et folk, som i umindelige tider havde været agerdyrkere. Det tør vel ogsaa antages, at deres jordbrug stod paa et mere udviklet standpunkt, end det gjorde hos indvandrere til Norge længe før vor tidsregnings begyndelse. Skulde det da være saa urimeligt at antage, at disse indvandrere kan have truffet bestemmelser om sin reises maal og om sine nye bosteder paa en ligesaa lidet agronomisk rationel maade som landnaamsmændene paa Island i vikingetiden?

Efter dr. Hansens teorier burde disse jo slet ikke være draget til Island. De var jo ingenlunde alle rødtte til at udvandre. Og de, som fandt sig tvungne til det, kunde f. eks. være dragne til Suderøerne eller Irland. I det sted ved vi af sikre beretninger, at mange tvertimod flyttede fra Irland og Suderøerne til Island. Og

saa fra Voss, som efter dr. H. paa grund af sin gode jordbund drog bronzealderens folk mere til sig end nogen anden bygd paa Vestlandet, udvandrede virkelig mange til Island. Det kunde ikke være de gunstigere vilkaar for jordbruget, som lokkede udvandrerne did. Og dog fortælles det, at de, som i den første landnaamstid bragte beretninger fra Island til Norge, „roste landet meget“, „de sagde, at det var et land med gode levevilkaar.“ Det kan let sees, at det, som de ikke satte mindst pris paa ved det nye land, var den rige adgang til fiskeri og til fangst af hval, sæl og havfugle.

Jeg fastholder den bemærkning i „Nordl.“, som dr. H. (s. 18) synes at anse for mindre videnskabelig, at „naturhistoriske undersøgelser kan lære os, hvor de naturlige forhold har været gunstige for bosætning og ophold; men de kan ikke afgjøre, om gunstige betingelser, som jordbund og vækstlighed bød, ogsaa virkelig er blevne benyttede af indvandrere, og om ikke af grunde, som det nu kan være vanskeligt med sikkerhed at paavise, en ældre befolkning har foretrukket egne, som kunde synes mindre indbyggende.“ Jeg tror ikke, at folkenes vandringer i fortiden kan bestemmes efter de samme metoder som planteverdenens udbredelse over landene.

Ogsaa naar der spørges om bosættningens vækst og udbredelse i det enkelte dalføre, maa det visselig indrømmes, at naturforholdene har havt sin bestemmende indflydelse. Men det gjælder ogsaa her ikke at gjøre theoriene for stive. Naar det paa et kart ofte kan se ud som, om bosættningen har skyet „baglien“ og kun holdt sig til solsiden, saa har nu dette for en ikke saa ringe del sin grund i et forhold, som allerede Hans Strøm har iagttaget og fremhævet: at det paa mange steder i landet er tilfælde, at fjeldene træder nærmere ud til fjorden eller elven paa den søndre side end paa den modsatte. Derfor bliver der her mindre rum for gaarde. Dette gjælder saaledes en stor del af Gudbrandsdalen. Derfor finder vi her i store strøg gaardene i større mængde kun i den mod sydvest vendende li. Men hvor fjeldene paa den anden side træder mere tilbage, saa at der bliver mere rum mellem dem og elven, f. eks. ligeoverfor Søndre Frøns kirke, mangler der heller ikke un-

der baglien eller paa den mod nordøst vendende side enten paa mange gaarde eller paa gamle gaardnavne. Og i Lom og Skiaaker, hvor der i endnu højere grad kan tales om en „bagli“, fordi dalen gaar i retning vest—øst, der har vi paa dalens sydside tæt bygd med ligesaa gamle gaardnavne som paa den nordre side. Og de tre fra middelalderen stammende kirker ligger ogsaa alle paa sydsiden. Lignende forhold har vi i Vestre Slidre og i endel af Vang i Valdres, og de kan paavises paa mange steder i landet.
